

ДІЯЛЬНІСТЬ О.Г. ТРОЙНИЦЬКОГО У ГОЛОВНОМУ УПРАВЛІННІ ЦЕНЗУРИ (1857-1861 рр.)

Стаття присвячена діяльності вченого-статистика, громадського та державного діяча О.Г. Тройницького у Головному управлінні цензури.

Ключові слова: О.Г. Тройницький, Російська імперія, цензура, Головне управління цензури, державний діяч.

Статья посвящена деятельности ученого-статистика, общественного и государственного деятеля А.Г. Тройницкого в Главном управлении цензуры.

Ключевые слова: А.Г. Тройницкий, Российская империя, цензура, Главное управление цензуры, государственный деятель.

Article is devoted to the activity of A.G. Troynitsky in the Main governing of the censorship.

Key words: A.G. Troynitsky, Russian empire, censorship, Main governing of the censorship, statesman.

Висвітлення життєвого шляху та діяльності визначних державних діячів стало одним із важливих завдань сучасної історичної науки. Тому пріоритетного напрямку у сучасних наукових дослідженнях набула історична персоналістика. У середині XIX ст. серед широкого загалу науковців і державних діячів Російської імперії, помітно виділяється постать вченого-статистика, громадського та державного діяча О.Г. Тройницького (1807-1871). Мета цієї статті – висвітлити діяльність О.Г. Тройницького на посаді цензора у Головному управлінні цензури.

О.Г. Тройницький належав до старовинного козацького старшинського роду, який брав свій початок на Полтавщині. У процесі перетворення козацько-старшинської еліти на дворянство Російської імперії були переглянуті генеалогічні матеріали українських козацько-старшинських і шляхетських родів з метою затвердження їх у російському дворянстві та внесення до губернських родовідних книг. Так, родинний герб Тройницьких був внесений у Частину 15 «Общего гербовника дворянских родов Всероссийской империи» [1].

О.Г. Тройницький був серед учнів, які вступили до Одеського Рішельєвського ліцею одразу після його відкриття у 1817 р. По успішному завершенні навчання він залишився викладати у ліцеї фізико-математичні дисципліни, а у кінці 20-х років XIX ст. продовжив педагогічну діяльність в Одеському інституті благородних дівчат. Будучи членом ради Одеського приказу громадського опікування, О.Г. Тройницький багато зробив для розвитку благодійних установ міста.

У 1828 р. О.Г. Тройницький був додатково введений у штат Одеського цензурного комітету. За цензурним статутом 1828 р. Головне управління цензури було вищою цензурною інстанцією Російської імперії і входило до системи Міністерства народної освіти [2]. В університетських центрах держави були засновані підлеглі йому цензурні комітети. У ряді міст держави була введена посада окремого цензора з внутрішньої і зовніш-

ньої цензури. Не стала виключенням і Одеса. Обов'язки цензора виконувалися О.Г. Тройницьким до початку 30-х років XIX ст. і були покладені на нього з урахуванням знання ним іноземних мов. Він повинен був займатися цензурою книг переважно французькою мовою, якою володів досконало [3]. У 1832 р. О.Г. Тройницький вийшов зі складу Одеського цензурного комітету. Незабаром він очолив редакцію газет «Одесский вестник» та «Journal d'Odessa», видавши, таким чином, перевагу творчій роботі редактора. У роки редакторської діяльності з 1834 по 1857 рр. О.Г. Тройницький постійно вдосконалював зовнішню форму та внутрішній зміст газет. Редагування видань він сполучав із авторством головних рубрик російськомовного видання. Більше 20 років у «Внутренних известиях» редактор розглядав динаміку торгівлі чорноморських, азовських, дунайських портів та торгівлі на сухопутному кордоні Бессарабії. Окреме місце серед статистично-аналітичних статей О.Г. Тройницького займали статті, присвячені успіхам торгівлі Одеси. Все це сприяло тому, що «Одесский вестник» та «Journal d'Odessa» перетворилися у найпопулярніші і впливові місцеві видання.

В 1855 р. О.Г. Тройницький був обраний членом Російського географічного товариства, де входив до складу кореспондентів відділення статистики. Саме тоді його талант як статистика був помічений і повстало питання про його перевід до столиці. Наприкінці 1857 р. О.Г. Тройницький назавжди покинув Одесу і разом з родиною переїхав до Петербургу. У столиці він був затверджений на посаді завідувача справами статистичного комітету при Міністерстві внутрішніх справ. Одночасно О.Г. Тройницький був обраний членом Головного управління цензури [4].

У 1859 р., цензор взяв участь у підготовці створення окремого цензурного відомства, очолити яке повинен був державний діяч, директор Санкт-Петербурзької публічної бібліотеки М.А. Корф (1800-1876). Головним помічником у цій справі він обрав

О.Г. Тройницького, який на той час очолював Центральний статистичний комітет. За статутом, складеним М.А. Корфом та О.Г. Тройницьким, Головне управління цензури, що відносилось до Міністерства народної освіти, мало бути скасованим. Натомість утворювалося окреме Головне управління зі справ друкарства, до якого переходили усі права та обов'язки скасованого цензурного відомства. Реалізація такого плану могла б призвести до досить позитивних зрушень в області цензури в Російській імперії, адже мова йшла про зміну самого характеру цензури. Історик російської журналістики та цензури М.К. Лемке, який критично оцінював державну діяльність М.А. Корфа, змушений був визнати, що його бажання відокремити цензуру від всіх інших міністерств була досить прогресивною на той час [5]. Однак, з фінансових міркувань, бюджет нової установи мав становити 200 тис. руб., проект не був реалізований. З цього приводу 5 грудня 1859 р. О.Г. Тройницький писав своєму брату М.Г. Тройницькому в Одесу: *«Барон Корф человек замечательного ума и образования, но слишком приткий и увлекающийся. Так что едва ли дело пошло бы стройно... Я предвидел, что министерство долго бы не просуществовало...»* [6]. 24 січня 1860 р. була здійснена реорганізація відтвореного Головного управління цензури, до складу якого серед інших увійшов і О.Г. Тройницький [7].

У веденні цензора О.Г. Тройницького перебували періодичні видання, які видавалися в Новоросійському краї і Бессарабській області. Безумовно, новий статус наклав відбиток на ставлення О.Г. Тройницького до преси. Одеський цензурний комітет неодноразово одержував від нього зауваження за публікацію на сторінках газет «Одесский вестник» і «Journal d'Odessa», а також журналів «Рассвет» і «Сион» різких суджень, несумісних з урядовими положеннями про пресу.

Серед рукописів, що надходили на рецензування до О.Г. Тройницького, були твори видатного українського поета і художника Т.Г. Шевченка (1814-1861), які були передані на розгляд цензора 16 січня 1859 р. Загалом, О.Г. Тройницький не знайшов у них нічого, що суперечило б вимогам тогочасної цензури, за винятком твору «Думи мої, думи». В останньому, за його висловом, *«слишком горько высказывается скорбь автора об уничтожении казачьей вольности»* [8]. О.Г. Тройницький наполягав на вилученні поеми з другого видання творів Т.Г. Шевченка. Як наслідок, понад половини тексту твору «Думи мої, думи» було заборонено. Відзив О.Г. Тройницького датовано 23 січня 1859 р., а вже 25 січня копію з нього було надіслано до начальника III відділу В.М. Долгорукова разом із супровідним листом, в якому керівник Головного управління цензури Є.П. Ковалевський зазначав, що він поділяє висновки цензора [9].

30 квітня 1859 р. Т.Г. Шевченко звернувся до вищої цензурної інстанції з клопотанням про видання своєї збірки «Поезія Т. Шевченка. Том перший». Голо-

вне управління цензури доручило розглянути рукопис поета знову О.Г. Тройницькому. Разом із рукописом цензору були передані і додатки, зокрема, загалом прихильний відзив цензора Петербурзького цензурного комітету С. Палаузова. Розглянувши рукопис, О.Г. Тройницький у відзиві погоджувався, що уривки, відзначені С. Палаузовим, підлягають забороні, але зазначав, що обмежитися лише їх вилученням не досить. Він знову наполягав на вилученні твору «Думи мої, думи» або принаймні великого її уривка: від 28 до 100 рядка. Відводячи заперечення, висловлені в рецензії С. Палаузова, цензор писав: *«Без всякой неуместной натяжки, предполагаемой рассматривавшим рукопись г-на Шевченки г-ном цензором Палаузовым, нельзя не видеть в той части упоминаемой песни выражения грусти автора о нынешней судьбе Малороссии, со времени подчинения ее под власть России...»* [10].

Загальний висновок цензора був такий: заборонити видання рукопису «Поезія Т. Шевченка. Том перший», але дозволити видання опублікованих раніше — «Чигиринського Кобзаря і Гайдамаків» та «Гамалії». На підставі цього відзиву Головне управління цензури на черговому засіданні 25 липня 1860 р. відхилило рукопис «Поезія Т. Шевченка. Том перший» і дало дозвіл на нове видання книжок «Чигиринський Кобзар і Гайдамаки» та «Гамалія».

О.Г. Тройницький не прагнув сприяти появі в світ нового видання творів Т.Г. Шевченка. Він не виступив проти тієї оцінки політичного спрямування поезії поета, яку було дано їй 1847 р. у III відділі. Зменшення обсягу нового видання внаслідок вилучення цензора О.Г. Тройницького і, зокрема, відхилення ним рукопису «Поезія Т. Шевченка. Том перший» змусили поета відмовитися від цієї назви. Нова збірка вийшла в світ у 1860 р. на кошти П. Симиренка під традиційною назвою «Кобзар».

У 1861 р. О.Г. Тройницький перейшов на службу до Міністерства внутрішніх справ, де був призначений товаришем міністра у зв'язку з чим був звільнений з посади члена Головного управління цензури [12]. Цензурне відомство було остаточно передане Міністерству внутрішніх справ у 1863 р. Таким чином, був визначений новий принцип організації цензури в державі. З цього приводу О.Г. Тройницький писав своєму брату М.Г. Тройницькому в Одесу: *«Весьма трудно определить как будет устроена цензура в России. Она передана в наше министерство, но мы не дали себе отчета, что мы с ней сделаем...»* [13]. Чиновник зазначав, що він виступав проти передачі Головного управління цензури у відомство Міністерства внутрішніх справ.

Таким чином, О.Г. Тройницький, як дворянин, чиновник та видавець ніколи не ставив під сумнів законність існуючої влади. Цензор не допускав до друку статті та твори, які були несумісні з урядовими положеннями про пресу, що давало йому змогу впевнено просуватися по службовим сходам.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Лукомский В.К., Модзолевский В.Л. Малороссийский гербовник. – СПб., 1914. – С. 186-187.
2. Устав о цензуре 1828 года // Сборник постановлений и распоряжений по цензуре с 1720 по 1862 год. – СПб., 1862. – С. 125-196.

3. Державний архів Одеської області (далі – ДАОО), ф.139, оп.1, спр.28. – Арк. 18.
4. ДАОО, ф.139, оп.1, спр.28. – Арк. 6.
5. Лемке М.К. Эпоха цензурных реформ 1859-1865 годов. – СП-б., 1904. – С. 20.
6. О несостоявшемся министерстве цензуры. Из писем А.Г. Тройницкого к брату его Н.Г. Тройницкому // Русский архив. – 1896. – Т. 6. – С. 296-297.
7. ДАОО, ф.139, оп.1, спр.28. – Арк. 20.
8. Відзив члена Головного управління цензури О. Тройницького про книжки Шевченка «Чигиринський Кобзар і Гайдамаки» та «Гамалія» // Бородін В.С. Т.Г. Шевченко і царська цензура. Дослідження та документи 1840-1862 роки. – К., 1969. – С. 116.
9. Лист міністра народної освіти Є. Ковалевського до начальника III відділу В.М. Долгорукова з повідомленням про те, що книжку Шевченка «Чигиринський Кобзар і Гайдамаки» було доручено члену Головного управління цензури О. Тройницкому // Бородін В.С. Т.Г. Шевченко і царська цензура. Дослідження та документи 1840-1862 роки. – К., 1969. – С. 118.
10. Відзив члена Головного управління цензури О. Тройницького про рукопис «Поезія Т. Шевченка. Том первый» // Бородін В.С. Т.Г. Шевченко і царська цензура. Дослідження та документи 1840-1862 роки. – К., 1969. – С. 128.
11. Відзив члена Головного управління цензури О. Тройницького про книжку Шевченка «Букварь южнорусский» // Бородін В.С. Т.Г. Шевченко і царська цензура. Дослідження та документи 1840-1862 роки. – К., 1969. – С. 155-156.
12. ДАОО, ф.139, оп.1, спр.28. – Арк. 22.
13. П.А. Валуев и А.Г. Тройницкий. Из писем А.Г. Тройницкого // Русская старина. – 1899. – Т. 10. – С. 234.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

*І.С. Гребцова – д.і.н., професор, Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова;
С.В. Пронь – д.і.н., професор, ЧДУ ім. Петра Могили.*

© *О.Д. Картелян*

Стаття надійшла до редакції 11.04.09